

คู่มือ

การดำเนินงานป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง โดยยึดชุมชนเป็นฐาน : ชุมชนลดเสี่ยง ลดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (CBI NCDs)

สำหรับบุคลากรสาธารณสุข/ผู้รับผิดชอบงานโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง

กรมควบคุมโรค
สำนักโรคไม่ติดต่อ

สำนักโรคไม่ติดต่อ กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข

คู่มือการดำเนินงานป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง โดยยึดชุมชนเป็นฐาน : ชุมชนลดเสี่ยง ลดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (CBI NCDs)

ที่ปรึกษา

แพทย์หญิงจรีพร คงประเสริฐ
รศ.ดร.มณฑา เก่งการพานิช
ผศ.ดร.ศุภวรรณ มโนสุนทร

บรรณาธิการ

นางเพชรารัตน์ วุฒิมงคลชัย

คณะผู้จัดทำ

นางเพชรารัตน์ วุฒิมงคลชัย
น.ส.เพียงใจ ทองวรรณดี
น.ส.เบญจมาศ วัฒนุราช

รวบรวมและจัดพิมพ์โดย

กลุ่มโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง สำนักโรคไม่ติดต่อ
กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข
ถนนติวานนท์ อ.เมือง จ.นนทบุรี 11000
โทรศัพท์ 02 590 3987 โทรสาร 02 590 3988

พิมพ์ครั้งที่ 1

จำนวน	48 หน้า
จำนวนพิมพ์	1,000 เล่ม
ปีที่พิมพ์	2560
สำนักพิมพ์	บริษัท อีโมชั่น อาร์ต จำกัด 117 ซอยลาดพร้าว 132 ถนนลาดพร้าว แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240 โทรศัพท์/โทรสาร 0-2704-7645, 0-2734-3714

ISBN : 978-616-11-3259-0

คำนำ

สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและสิ่งแวดล้อมที่เสี่ยง ที่มีผลกระทบต่อสุขภาพ ก่อให้เกิดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ปัจจัยเสี่ยงในยุคบริโภคนิยมและโลกาภิวัตน์ การจัดการเพื่อลดปัจจัยเสี่ยง/พฤติกรรมเสี่ยงนั้น จำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมและสนับสนุนจากภาคีเครือข่ายที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเข้มแข็งขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อเป็นกลไกประสานความร่วมมือในการดำเนินงานแก้ไขปัญหาภัยกับหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ที่รับผิดชอบ โดยหน่วยงานของกระทรวงสาธารณสุขซึ่งมีสถานบริการสุขภาพครอบคลุมอยู่ทุกพื้นที่จะร่วมให้การสนับสนุนการดำเนินงานป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง

คู่มือการดำเนินงานป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อโดยยึดชุมชนเป็นฐาน : ชุมชนลดเสี่ยง ลดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (CBI NCDs) นี้ จัดทำขึ้นเพื่อให้บุคลากรสาธารณสุขหรือผู้รับผิดชอบงานโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ใช้เป็นแนวทางการดำเนินงาน “ชุมชนลดเสี่ยง ลดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง” สามารถนำไปประยุกต์ใช้ตามบริบทของพื้นที่และเครือข่ายที่รับผิดชอบ คณะผู้จัดทำขอขอบคุณ รศ.ดร.มณฑา เก่งการพานิช มา ณ โอกาสนี้ หากมีข้อคิดเห็นประการใด กรุณาแจ้งกลุ่มโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง สำนักโรคไม่ติดต่อ เพื่อจะได้ดำเนินการพัฒนาหรือแก้ไขปรับปรุงต่อไป

คณะผู้จัดทำ
ธันวาคม 2559

สารบัญ

คำนำ	1
ปัญหาโรคไม่ติดต่อเรื้อรังและปัจจัยเสี่ยง	3
กรอบแนวคิดการดำเนินงานป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง โดยยึดชุมชนเป็นฐาน (Community Based Intervention for NCDs Controlling: CBI NCDs)	6
แนวทางการดำเนินงานป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง โดยยึดชุมชนเป็นฐาน	22
บทบาทหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแต่ละระดับ	30
วิธีการดำเนินงานชุมชนลดเสี่ยง ลดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง	34
แผนภาพ	
แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดรูปแบบการดำเนินงานป้องกันควบคุม โรคไม่ติดต่อเรื้อรังในชุมชน	8
แผนภาพที่ 2 ระดับต่างๆ ของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสุขภาพ	11
แผนภาพที่ 3 กระบวนการ/ขั้นตอนการดำเนินงานชุมชนลดเสี่ยง ลดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง : โรคหัวใจขาดเลือด	24
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก. กระบวนการป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง	39
ภาคผนวก ข. ตัวอย่างมาตรการและแนวทางปฏิบัติทางสังคม ชุมชนลดเสี่ยงโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง	43

ปัญหาโรคไม่ติดต่อเรื้อรังและปัจจัยเสี่ยง

กลุ่มโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) หรือ โรคริถิชีวิต ที่เป็นปัญหาสำคัญทางสาธารณสุขของประเทศ ได้แก่ กลุ่มโรคหัวใจและหลอดเลือด (หมายถึงโรคหัวใจขาดเลือด โรคหลอดเลือดสมอง โรคความดันโลหิตสูง) และโรคเบาหวาน เป็นภัยเงียบที่ส่งผลต่อสุขภาพทำให้เกิดการเจ็บป่วย ความพิการ การสูญเสียสุขภาพะ คุณภาพชีวิต และตายก่อนวัยอันควรจำนวนมากเป็นภาระการดูแลรักษาพยาบาลและค่าใช้จ่ายทั้งของครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ

องค์การอนามัยโลกทำนายว่าในปี พ.ศ. 2574 ประชากรโลกจะเสียชีวิตจากโรคหลอดเลือดสมองและโรคหัวใจจำนวน 23 ล้านคน

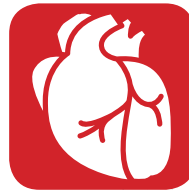
ในปี 2557 ประเทศไทยมีจำนวนผู้ป่วยในด้วยโรคหัวใจขาดเลือด 264,820 คน โรคหลอดเลือดสมอง 228,836 คน โรคเบาหวาน 670,664 คน โรคความดันโลหิตสูง 1,014,231 คน และมีจำนวนผู้เสียชีวิตด้วยโรคหัวใจขาดเลือด โรคหลอดเลือดสมอง โรคเบาหวานและความดันโลหิตสูง 18,079;25,114;11,389 และ 7,115 คนตามลำดับ และพบว่าแนวโน้มของผู้ป่วยในและผู้เสียชีวิตเพิ่มขึ้นตั้งแต่ปี 2553-2557

กลุ่มโรคนี้มีสาเหตุจากปัจจัยเสี่ยงร่วมหนึ่งปัจจัยหรือมากกว่า โดยปัจจัยเสี่ยงทางพฤติกรรมร่วมที่สำคัญ ได้แก่ การบริโภคยาสูบ การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ การบริโภคอาหารที่ไม่เหมาะสม การมีกิจกรรมทางกายที่ไม่เพียงพอ ความเครียดเรื้อรัง และปัจจัยเสี่ยงด้านการเปลี่ยนแปลงทางสรีระวิทยา ได้แก่ ไขมันในเลือดสูง ความดันโลหิตสูง ระดับน้ำตาลในเลือดสูง ภาวะน้ำหนักเกิน และอ้วน

จากการสำรวจพฤติกรรมกรรมการสูบบุหรี่และสุรา ปี 2557 พบคนที่อายุ 15 ปีขึ้นไป การสูบบุหรี่ประมาณ 11 ล้านคน ดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ประมาณ 17 ล้านคน และพบการดื่มสุราและสูบบุหรี่ในกลุ่มเยาวชนและเพศหญิงเพิ่มขึ้น ส่วนกิจกรรมทางกายที่ไม่เพียงพอในปี 2558 ร้อยละ 95.5 มีการเคลื่อนไหวน้อยโดยในเขตเทศบาลมีการเคลื่อนไหวน้อยกว่านอกเขตเทศบาล การสำรวจบริโภคอาหารประชากร ปี 2556 คนไทยบริโภคอาหารที่มีพลังงานสูง อาหารจานด่วน อาหารสำเร็จรูป ขนม เครื่องดื่มรสหวาน และน้ำอัดลมมากขึ้น การบริโภคน้ำตาลโดยเฉลี่ย 29.6 กรัมต่อคนต่อปี ขณะที่บริโภคเกลือ/โซเดียมเฉลี่ยสูงเกินเกณฑ์ถึง 2 เท่า โดยส่วนใหญ่บริโภคผักและผลไม้ลดลงทุกกลุ่มวัย โดยพบสูงในเขตเทศบาลมีพื้นที่ที่มีความเจริญหรือความเป็นเมือง ทำให้ประชาชนสามารถเข้าถึงหาซื้อได้ง่ายจากร้านสะดวกซื้อหรือร้านค้าในชุมชน

ปัจจัยเสี่ยงดังกล่าวสามารถป้องกันได้ด้วยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เหมาะสม ดังนั้นการลดความรุนแรงของกลุ่มโรคนี้ จึงมุ่งเน้นที่การป้องกันควบคุมสพปัจจัยเสี่ยง ก็จะสามารถป้องกันหรือชะลอการเกิดโรคได้ร้อยละ 80 การดำเนินงานป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรังให้ได้ผล โดยการแก้ไขปัญหาสพปัจจัยเสี่ยงไปพร้อมๆ กัน โดยเน้นหนักในการป้องกันระดับปฐมภูมิ การป้องกันควบคุมปัจจัยเสี่ยงแบบบูรณาการ และส่งเสริมสุขภาพตลอดช่วงชีวิตในระดับครอบครัวและชุมชนให้มีประสิทธิผลสูงสุด

การดำเนินงานป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรังโดยยึดชุมชนเป็นฐาน เป็นมาตรการหนึ่งในการดำเนินงานเชิงรุกสู่การลดปัจจัยเสี่ยงร่วมครอบคลุม ประชากรทั่วไปในชุมชน ได้แก่ ปัจจัยทางสังคม ปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อม และพฤติกรรมเสี่ยงในชุมชน เพิ่มความสามารถบุคคลในการตัดสินใจและ เลือกรูปวิถีลดเสี่ยง สนับสนุนให้มีการปรับสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการ ลดโอกาสเสี่ยงและไม่เอื้อต่อการมีพฤติกรรมสุขภาพเสี่ยง ตลอดจนการ เข้าถึงการบริการส่งเสริมเทคนิควิธีการปฏิบัติ มีการดำเนินการประสานงาน ร่วมกับภาคีเครือข่ายโดยระดมทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่าน กระบวนการร่วมคิดร่วมทำในชุมชนอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การวิเคราะห์ ชุมชน และสถานการณ์ปัจจัยสาเหตุ การวางแผน การเลือกกลยุทธ์ และ กิจกรรมการดำเนินงาน การขับเคลื่อนและติดตามประเมินผลเพื่อปรับปรุง การทำงานให้ดียิ่งขึ้นอย่างต่อเนื่อง ตามสถานการณ์ อย่างเหมาะสมกับปัญหา วิถีชีวิต และบริบทของชุมชน และเกิดความยั่งยืนซึ่งต้องอาศัยพลังของ ประชาชนเป็นรากฐาน และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เน้นชุมชน เป็นศูนย์กลาง สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ส่งผลให้ลดเสี่ยง ลดโรค และ ภาวะแทรกซ้อนของโรคไม่ติดต่อเรื้อรังในระยะยาวได้

กรอบแนวคิดการดำเนินงานป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง โดยยึดชุมชนเป็นฐาน

(Community Based Intervention for NCDs Controlling: CBI NCDs)

องค์การอนามัยโลกได้เสนอให้มีการดำเนินงานโดยยึดชุมชนเป็นฐาน (CBI) เป็นกลยุทธ์หลักอย่างหนึ่งในการป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 และได้เสนอให้ใช้กลยุทธ์แบบจำลองการควบคุมและป้องกันโรคไม่ติดต่อเรื้อรังแบบบูรณาการ (Integrated NCD Prevention and control Model) ในราวต้นปี พ.ศ. 2523 และได้เสนอแนวคิดการสร้างเสริมสุขภาพในเวลาต่อมา

แนวคิดการสร้างเสริมสุขภาพ (Health Promotion)

การควบคุมปัจจัยและวิถีชีวิตที่ส่งผลต่อสุขภาพเป็นกลยุทธ์หนึ่งในการป้องกัน รักษาและฟื้นฟูโรค ซึ่งต้องทำครอบคลุมสุขภาพทั้ง 4 ด้าน คือ ร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ ด้วยวิธีการที่ถูกต้องและเหมาะสม ต่อสภาพร่างกายของแต่ละคน อาทิ การออกกำลังกาย โภชนาการ และพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพ การไม่สูบบุหรี่ การไม่ดื่มสุรา/เครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ การเฝ้าระวังสุขภาพ โดยใช้กลยุทธ์การสร้างเสริมสุขภาพ (Health Promotion Strategies) ซึ่งเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม โดยความร่วมมือของทุกภาคส่วนและความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อให้ประชาชนมีสุขภาพที่ดีขึ้น ทั้งกลุ่มคนปกติ กลุ่มเสี่ยง กลุ่มที่เจ็บป่วย และกลุ่มที่พิการ โดยมุ่งพัฒนาปัจจัยกำหนดสุขภาพทุกด้านให้เอื้อต่อการพัฒนาสุขภาพของประชาชน ตามกฎบัตรออตตาวา (Ottawa Charter) ปี พ.ศ.

2529 ให้คำนิยามการสร้างเสริมสุขภาพ คือ “กระบวนการที่ช่วยให้ผู้คนสามารถควบคุมและเพิ่มพูนสุขภาพให้กับตนได้โดยใช้ 5 กลยุทธ์ ได้แก่ การสร้างนโยบายสาธารณะ การสร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อสุขภาพ การสร้างกิจกรรมชุมชนให้เข้มแข็งการพัฒนาทักษะส่วนบุคคลและการปรับเปลี่ยนการบริการสุขภาพ”

การดำเนินงานเพื่อลดปัญหาโรคไม่ติดต่อเรื้อรังในชุมชนตามกลยุทธ์ต่างๆ เพื่อลดปัจจัยเสี่ยงและปัจจัยกำหนดในชุมชน การจัดบริการที่จะเข้าถึงกลุ่มที่มีความเสี่ยง การขับเคลื่อนนโยบายของชุมชน การคัดกรอง การขับเคลื่อนเพื่อลดปัจจัยเสี่ยงหลักๆ ในชุมชน มุ่งเน้นลดปัจจัยเสี่ยงที่ปรับเปลี่ยนได้เป็นกุญแจสำคัญในการลดปัญหาโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง และเนื่องจากพฤติกรรมมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (เป็นพลวัต) จึงจำเป็นต้องส่งเสริมพฤติกรรมเชิงบวกในชุมชน ในขณะที่พฤติกรรมที่สัมพันธ์กับความเสี่ยงนั้นฝังรากอยู่ในชุมชน ในมิติของสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนเอง ดังนั้นเพื่อให้การดำเนินงานประสบผลสำเร็จ จึงจำเป็นต้องมีการค้นหาข้อเท็จจริงเพื่อแสดงถึงผลที่เกิดขึ้นจากมิติของการมองชุมชนเป็นเป้าหมาย มีการบูรณาการการส่งเสริมสุขภาพ ป้องกัน ควบคุมโรค การบำบัด และการฟื้นฟูโรค ทำงานร่วมกัน เพื่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนให้มีพฤติกรรมสุขภาพทางบวกในการลดเสียง ลดโรคโดยแปลงจากสิ่งที่ยากเป็นสิ่งที่ง่าย เป็นภาษาของชุมชนเอง สามารถเข้าใจและปฏิบัติได้อย่างสอดคล้องกับชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ที่ว่า **“เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา”**

การดำเนินงาน CBI ในประเทศไทยที่ผ่านมามีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยมีกรอบแนวคิดการดำเนินงาน ดังแผนภาพที่ 1

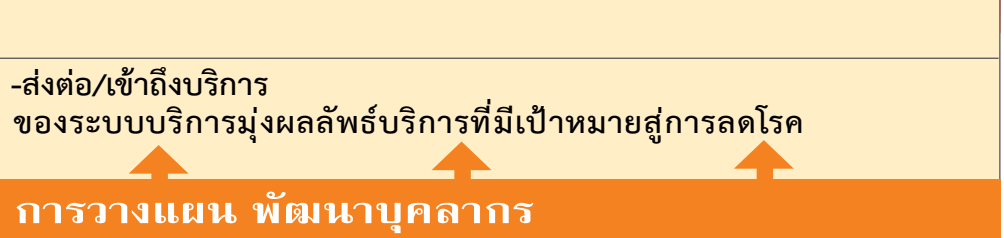
แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดรูปแบบการดำเนินงานป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรังในชุมชน

ลดปัจจัยเสี่ยง ลดโรค และภาวะโรคเรื้อรัง

**บุคคล จัดการตนเอง
ทรัพยากรที่จำเป็น**

ที่มา: ฉายาศรี สุพรศิลป์ชัย แนวทางกลยุทธ์ชุมชนเป็นฐาน (CBI) พ.ศ. 2552

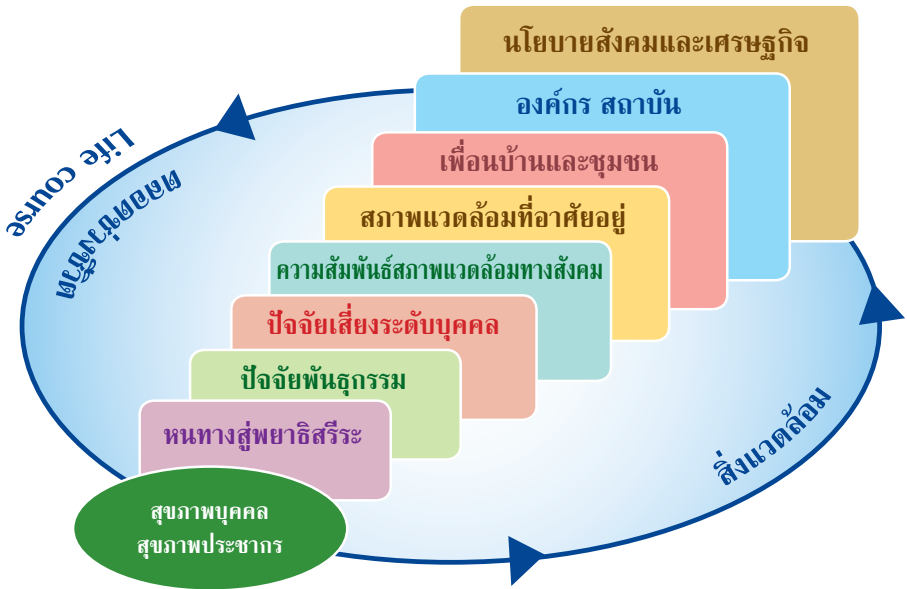
หมายเหตุ: “การดำเนินงาน CBI ที่แท้จริงต้องเป็นชุมชนลดเสี่ยงโรคที่สามารถจัดการได้ด้วยตัวเอง จึงจะเกิดความยั่งยืน” ในระดับปฐมนุฎิความสำเร็จของการดำเนินงานหลังจากคัดกรองแล้ว สิ่งที่ทำให้เกิดประสิทธิผลได้นั้น ต้องคำนึงถึงปัจจัยกำหนดและปัจจัยสิ่งแวดล้อมในชุมชน อันได้แก่ ปัจจัยด้านสังคม วัฒนธรรมต่อการรับรู้ความเสี่ยง ความเสมอภาค เพศ ประสิทธิภาพของการดำเนินการ การเข้าถึงการดูแล ทรัพยากรในชุมชน ปัจจัยที่มีผลต่อการออกแบบแผนชุมชน การจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและแผนงาน

การดำเนินงานโครงการ CBI ชุมชนจะเป็นตัวกลาง สร้างความเชื่อมโยงช่องว่างระหว่างความรู้ทางวิทยาศาสตร์กับความจำเป็นที่จะต้องทำ โดยชุมชนจะมีความสำคัญดังต่อไปนี้

***ชุมชน และภาคีองค์กรต่างๆ กับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมลดปัจจัยเสี่ยง**

พฤติกรรมสุขภาพของประชาชนที่กลายเป็นนโยบายปรับเปลี่ยนพฤติกรรม 3อ. 2ส. ประกอบด้วยการบริโภคอาหาร ออกกำลังกาย อารมณ์ การสูบบุหรี่ และการบริโภคสุราและเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ซึ่งได้รับอิทธิพลจากปัจจัยต่างๆ ดังแผนภาพที่ 2 ซึ่งพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพมีความสัมพันธ์กับความเสี่ยงที่ฝังรากอยู่ในชุมชน ในมิติของสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม สิ่งแวดล้อมทางกายภาพของชุมชน จากผลกระทบของการพัฒนา ด้านเศรษฐกิจ สังคม ระบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์ และสังคมบริโภคนิยม มีส่วนเร่งให้ประชาชนเข้าถึงปัจจัยเสี่ยงสุขภาพโดยง่าย มีพฤติกรรมตัดสินใจเลือกบริโภคที่เสี่ยงต่อสุขภาพมากขึ้น

แผนภาพที่ 2 ระดับต่างๆ ของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสุขภาพ

ปรับจาก epidemiology reviews, Gielen A.C. et al. Epidemiol Rev 2003;25,65-76

ดังนั้นการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเสี่ยงของประชาชนไม่สามารถดำเนินการได้โดยกระทรวงสาธารณสุขเพียงลำพัง หากแต่ชุมชนและภาคีองค์กรต่างๆ ล้วนมีอิทธิพลและมีส่วนสำคัญต่อการตัดสินใจดูแลสุขภาพของบุคคล ความร่วมมือของภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ทั้งในและนอกกระทรวงสาธารณสุขล้วนมีความสำคัญในการลดปัจจัยเอื้อต่อการเกิดพฤติกรรมเสี่ยง **การปรับสิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมให้ประชาชนสามารถมีพฤติกรรม/กิจกรรมสุขภาพ มีทางเลือกด้านสุขภาพเพิ่มขึ้นทั้งการบริโภคอาหารและการออกกำลังกาย การออกกฎหมาย/นโยบายของทุกองค์กรต้องคำนึงถึงผลที่จะกระทบต่อสุขภาพของประชาชน**

*ชุมชนและการมีส่วนร่วมของชุมชน

ชุมชน (community) หมายถึง หมู่ชน กลุ่มคนที่อยู่รวมกัน เป็นสังคมขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ก็ได้ ที่อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด เทศบาล สถานศึกษา สถานที่ทำงาน สถานประกอบการ วัด ตลาด เป็นต้น

ภาคีเครือข่ายในชุมชน หมายถึง หน่วยงาน องค์กร ชมรม กลุ่มคนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานประกอบด้วยเครือข่ายภาครัฐ (เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ครู องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น/อปท. พัฒนาชุมชน เกษตรอำเภอ หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง) เครือข่ายภาคประชาชน (อาสาสมัครสาธารณสุข/อสม. แกนนำสุขภาพประจำครอบครัว ชมรมสร้างสุขภาพ) และกลุ่มต่างๆ ในชุมชน (กรรมการ/คณะทำงานชุมชนองค์กรเอกชนสาธารณสุขประโยชน์บริษัทห้างร้าน เป็นต้น)

การดำเนินงานในการแก้ปัญหาสาธารณสุขร่วมกับชุมชน จำเป็นต้องมีการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. การเตรียมการ (Preparation)

บุคลากรด้านสาธารณสุขต้องประสานความร่วมมือกับบุคคล ครอบครัว ชุมชนและอนามัยสิ่งแวดล้อม ในการป้องกันควบคุมโรค การเตรียมการที่สำคัญเบื้องต้น คือ

1.1 การปรับทัศนคติ วิธีคิดและแบบแผนการปฏิบัติกรให้บริการจากการรักษาสู่การป้องกันควบคุมโรค และรู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์สิ่งแวดล้อม

1.2 ต้องเรียนรู้ เข้าใจและยอมรับว่า มีความคิด ความเชื่อ ค่านิยมของแต่ละสังคม/ชุมชน ซึ่งมีผลต่อการกำหนดแบบแผนพฤติกรรมกรดำรงชีวิตของประชากรในชุมชนนั้นๆ และมีผลตอบสนองต่อความต้องการด้านจิตใจ อารมณ์และสังคม แม้ว่าจะไม่สามารถอธิบายเหตุผลในเชิงวิทยาศาสตร์ได้ การแก้ปัญหาตามแนวทางที่เจ้าหน้าที่กำหนดและคิดว่าเหมาะสมที่สุดแบบบนลงล่าง (Top down approach) อาจไม่สอดคล้องกับความจริงของสังคม จึงควรเรียนรู้เพื่อเข้าใจกระแสสังคมและแปลงให้เกิดเป็นพลังสังคม อันจะนำไปสู่เป้าหมายที่เราวาดฝันไว้ร่วมกัน ดังนั้นการศึกษาภูมิปัญญาประชาชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น (ทุนทางสังคม) จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการพัฒนาเพื่อยกระดับศักยภาพของชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

1.3 เข้าใจและรับรู้ปัญหาชุมชน ปัญหาชุมชนในมุมมองของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขกับชุมชนอาจจะไม่เป็นประเด็นเดียวกัน เจ้าหน้าที่ที่ต้องให้ความสำคัญ ประเด็นด้านความสำนึกด้านสุขภาพ (Health Consciousness) ในการรับรู้เกี่ยวกับสุขภาพและความเจ็บป่วย ความคิด ความเชื่อของชุมชน การรับรู้ต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นในระดับบุคคล ครอบครัวและชุมชน ปฏิกิริยาของชุมชนที่สนองต่อการเกิดสภาวะการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพ และสังคมที่จะมีผลต่อสุขภาพและความเจ็บป่วยของสมาชิกในชุมชน

1.4 การพัฒนาความเป็นผู้นำและการสร้างเครือข่าย เพื่อการพัฒนาสาธารณสุขในระดับชุมชน โดยปรับกระแสแนวคิดให้ตรงกัน นำไปสู่การกำหนดเป้าประสงค์ร่วมกัน และเกิดการระดมพลังชุมชน ทั้งด้านทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรอื่นๆ ในชุมชน เพื่อการพัฒนาร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เกิดเครือข่ายชุมชนสาธารณสุข ซึ่งระบบบริการสนับสนุนสาธารณสุขจะต้องสอดคล้องประสานกับกระบวนการแก้ไขปัญหาชุมชน มุ่งสู่ทิศทางที่จะเอื้อให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ โดยอาศัยพลังชุมชนอันเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่สาธารณสุข องค์กรชุมชน ประชาชน และสาขาอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.5 การศึกษาชุมชน

ในการรวบรวมข้อมูลของชุมชนภาพรวมแบบมีส่วนร่วม เพื่อสืบค้นหาข้อมูลที่สำคัญ เพื่อให้รู้และเข้าใจชุมชน ทั้งในตัวของเนื้อหาและบริบท นำไปสู่การพัฒนาต่อไป เครื่องมือศึกษาชุมชน เช่น เครื่องมือ 7 อย่าง ประกอบด้วย แผนที่เดินดิน ผังเครือญาติ โครงสร้างองค์กรชุมชน/เครือข่าย องค์กรในชุมชน ระบบสุขภาพชุมชน ปฏิทินชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน และประวัติชีวิตบุคคลที่น่าสนใจ เครื่องมือ Change ประเมินความต้องการของชุมชน และอื่นๆ

1.6 การสื่อสารความเสี่ยง (Risk communication) เป็นกลวิธีในการเผยแพร่และกระจายข้อมูลที่ถูกต้องและเหมาะสมกับเหตุการณ์ ทำให้ผู้เกี่ยวข้องทั้งผู้ประเมินความเสี่ยงและผู้จัดการความเสี่ยง รวมถึงผู้มีส่วนรวมอื่นๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม (stakeholders) มีความเข้าใจในทางเดียวกันกับสิ่งคุกคาม การเกิดผลกระทบในเชิงลบ ความเสี่ยงและโอกาสของการเกิด เป็นหน้าที่ของนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญในการสร้างข้อมูลที่จะใช้ในการสื่อสารเรื่องต่างๆ กับประชาชนทั่วไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การดำเนินงานด้านสุขภาพ การสื่อสารเพื่อสุขภาพมองได้หลายมิติ เพราะเรื่องสุขภาพเป็นพลวัต มีความต่อเนื่องในวิถีชีวิตของบุคคล เป็นเรื่องสุขภาพองค์รวมที่สมบูรณ์ทั้งทางกาย จิต สังคม และจิตวิญญาณมีความเกี่ยวเนื่องกับการเมือง เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม

การรับรู้ศักยภาพการสื่อสารภายในชุมชน เช่น การใช้สื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร วิธีการและช่องทางการเข้าถึงชุมชนที่ได้ผล รวมถึงปัญหาและปัจจัยที่ทำให้คนในชุมชนยอมรับสื่อและมีส่วนร่วมในการสื่อสารในชุมชน เพื่อเพิ่มความสามารถในการสื่อสาร

2. การวางแผนและดำเนินงานร่วมกับชุมชนในการแก้ปัญหาสาธารณสุข (Plan and Implementation)

การวางแผนการดำเนินการ จำเป็นต้องเข้าใจกระบวนการวางแผนงาน มีความรู้พื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสาเหตุหลักของปัญหาและปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ระบบบริการสาธารณสุขและระบบบริการอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น ระบบการศึกษา การเกษตร การปกครองท้องถิ่น ระบบโครงสร้างและสังคม วัฒนธรรมของชุมชน และองค์ประกอบการวางแผนและการดำเนินงาน มีดังนี้

- ชุมชนแต่งตั้งคณะทำงาน โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่รับผิดชอบ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยมีข้อตกลงร่วมกัน และทำหน้าที่รับผิดชอบต่อการจัดทำแผนการดำเนินงาน

- การประเมินและวิเคราะห์ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสุขภาพ การรวบรวมและวิเคราะห์ต่างๆ ได้แก่ นโยบายด้านสาธารณสุข ข้อมูลแผนงานสาธารณสุข ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาสาธารณสุขและสถานการณ์ของการดำเนินงานปัจจุบัน เช่น ข้อมูลประชากร/ระบาดวิทยา สถานะสุขภาพ ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาพฤติกรรมสุขภาพที่เป็นสาเหตุสำคัญของปัญหา การดำเนินงานในพื้นที่ ข้อมูลทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและประเพณี และทรัพยากรในท้องถิ่น

เจ้าหน้าที่สาธารณสุขและตัวแทนประชาชนร่วมกันสำรวจชุมชน ข้อมูลอาจได้จากเครื่องมือศึกษาชุมชน รายงานของสถานบริการสาธารณสุข (การคัดกรองโรค ปัจจัยเสี่ยง พฤติกรรมเสี่ยง สิ่งแวดล้อมเสี่ยง ภาวะแทรกซ้อน) ทำให้เห็นภาพรวมของชุมชน เข้าใจปัญหาและสถานการณ์ที่เป็นอยู่จริง หรือปัจจัยที่เกี่ยวข้องกันทั้งหมด แล้วจึงนำมาประเมินและวิเคราะห์ชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง

- การจัดทำแผนชุมชนร่วมกันในเวทีชุมชน

การจัดทำแผนชุมชนร่วมกันในเวทีชุมชน โดยนำผลการประเมิน และวิเคราะห์ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสุขภาพ เช่น การป่วย ตาย โรค ภาวะแทรกซ้อน ปัจจัยเสี่ยง พฤติกรรมเสี่ยง สิ่งแวดล้อมเสี่ยง ให้ประชาชน รับทราบ และนำมาจัดลำดับความสำคัญของปัญหา ซึ่งพิจารณาจากขนาด ปัญหา ความรุนแรง ความยากง่ายในการแก้ปัญหา ความตระหนักในปัญหา ของชุมชน ที่ไม่จำกัดเฉพาะด้านเศรษฐกิจเรื่องปากท้อง ยังเกี่ยวเนื่อง ทั้งด้านสังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม

- การกำหนดกลวิธี/แนวทางการดำเนินงาน

เป็นการกำหนดรายละเอียดกิจกรรมการดำเนินงานตามแผน และลงมือทำตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละกลุ่มองค์กรร่วมกับหน่วยงาน ภาครัฐทั้งทีมสนับสนุนและทีมองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นว่ามีบทบาท ใดอย่างไร โดยชุมชนต้องมีการแบ่งกลุ่มรับผิดชอบงาน ตามความถนัดในแต่ละ ประเภทของกิจกรรม มีหลากหลายวิธีการที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม สุขภาพ เช่น การรณรงค์ การสอน การฝึกทักษะการสาดิต การอบรม การอภิปราย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเป็นกลุ่ม การใช้บุคคลต้นแบบ การฝึกปฏิบัติ

- กำกับ ติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน (Monitoring and Evaluation)

เป็นการกำกับ ติดตามประเมินผลหรือการถอดบทเรียน ระหว่างการดำเนินงานและเมื่อสิ้นสุดการดำเนินงาน การประเมินผล หรือการถอดบทเรียนระหว่างการดำเนินงานซึ่งเป็นการประเมินในระดับขั้นตอน กระบวนการ เพื่อให้ทราบความก้าวหน้า และสามารถปรับทิศทางการทำงานได้ทันเวลา ไม่ต้องรอรจนเสร็จสิ้น และการประเมินผลหรือถอดบทเรียนเมื่อสิ้นสุดการดำเนินงาน เป็นการประเมินเมื่อสิ้นสุดแผนดำเนินงานหรือระยะสิ้นสุดโครงการเป็นการประเมินผลผลิตและผลลัพธ์ สิ่งสำคัญจากการประเมินคือพยายามชี้ให้เห็นสิ่งที่ชุมชนได้รับ มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ หรือรับผลกระทบ เพื่อเป็นการสร้างความภาคภูมิใจและการมีส่วนร่วมอย่างครบวงจร

***การสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชน**

กระบวนการแก้ปัญหาสาธารณสุขในชุมชน ต้องตอบสนองต่อปัญหาและความจำเป็นที่แปรผันไปตามลักษณะบริบทของชุมชน สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรในแต่ละพื้นที่ โดยต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา เป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงระหว่างภาครัฐ และภาคีเครือข่ายอื่นๆ นอกภาครัฐ เช่น ธุรกิจเอกชน ประชาชน ชุมชน และองค์กรต่างๆ ให้ได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ และร่วมแรงร่วมใจในการพัฒนา เพราะ “การพัฒนาที่ทรงพลังและยั่งยืนในสังคมประชาธิปไตย เกิดจากการพัฒนาที่ผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ได้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมแรงร่วมใจในการดำเนินการและร่วมรับประโยชน์จากการพัฒนา”

กระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชนสรุปได้ 5 ขั้นตอน

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในกระบวนการวิเคราะห์ชุมชน เพื่อทำการค้นหาปัญหา หาสาเหตุปัญหาของชุมชน ให้ประชาชนได้สืบค้น สืบรวจจุดบกพร่อง วิเคราะห์สภาพที่แท้จริงของชุมชน พร้อมทั้งร่วมตัดสินใจว่าจะเริ่มทำอะไร จะแก้ไขปัญหอะไร

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนดำเนินการให้ภาคีเครือข่ายและประชาชนมีส่วนร่วมในการคิด ค้นหาวิธีการหรือแนวทางเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ได้มาซึ่งกระบวนการทางประชาธิปไตย สามารถปฏิบัติได้จริงและเหมาะสมกับชุมชนนั้นๆ

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในกระบวนการดำเนินงาน ชุมชน และประชาชนใช้ศักยภาพของตนเองในการบริหารจัดการชุมชน จัดการทรัพยากรและเกิดการประสานกันระหว่างชุมชนกับองค์กรต่างๆ ที่เข้ามาช่วยเหลือ

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในกระบวนการประเมินผลการดำเนินงาน ชุมชนและประชาชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบผลงานที่ได้ทำไปว่าบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ หากกิจกรรมที่ทำให้ไปเกิดประโยชน์ต่อชุมชน ชุมชนเกิดการพัฒนา และเป็นขั้นตอนที่จะตัดสินใจว่าจะเดินไปข้างหน้าหรือหยุดเพื่อการทบทวนและปรับปรุงวิธีการดำเนินงานใหม่

ขั้นตอนที่ 5 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ประชาชนจะได้ผลตอบแทนจากการเข้าร่วมในกิจกรรมทางด้านจิตใจ เกิดความภาคภูมิใจ ที่เห็นชุมชนเกิดการพัฒนา

ถึงแม้ว่ากระบวนการการมีส่วนร่วมจะเป็นตัวกำหนดกิจกรรม การดำเนินงานของชุมชน แต่ในทางปฏิบัติแล้วทุกคนในชุมชนไม่สามารถ เข้ามามีส่วนร่วมได้ การเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาจึงเป็นไปได้หลาย ลักษณะ ซึ่งก็แล้วแต่จังหวะหรือโอกาสที่สามารถจะเข้าร่วมได้ เช่น ร่วมใช้ แรงงาน ร่วมให้ข้อคิดเห็น ร่วมออกเงิน ทรัพยากร การชักชวนเพื่อนบ้าน ร่วมสัมภาษณ์ ร่วมรับผิดชอบ และดำเนินกิจกรรม ฯลฯ

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาของชุมชนในการแก้ปัญหาสาธารณสุข มีหลายวิธีการ ได้แก่ กระบวนการ A-I-C กระบวนการ F.S.C. และแผนที่ ผลลัพธ์ (Outcome Mapping : OM)

1) กระบวนการ A-I-C (Appreciation Influence Control) เป็น กระบวนการระดมความคิดในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน (คนในชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาจากภาครัฐและนอกภาครัฐ) ที่เริ่มจากสภาพ ชุมชนที่เป็นจริงในปัจจุบันแล้วโยนสู่สภาพฝันในอนาคต เทคนิค และกระบวนการ A-I-C เป็นเทคนิคที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์และข้อมูลข่าวสารกันในทุกขั้นตอนอย่างมีส่วนร่วมของสมาชิก ในชุมชน บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน กระบวนการนี้นำเอาคนเป็น ศูนย์กลาง โดยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดในชุมชนมาช่วยกันและทำงาน ร่วมกัน ทำให้สมาชิกเข้าใจสภาพปัญหา ข้อจำกัด ความต้องการ และศักยภาพ ของผู้เกี่ยวข้อง เพื่อแก้ปัญหาและหาแนวทางพัฒนาเชิงสร้างสรรค์

2) การประชุมเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน (Future Search Conference : F.S.C.) เป็นกระบวนการระดมความคิดในกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน มาร่วมกันทำงานโดยนำประสบการณ์ของแต่ละคนมาสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันในเรื่องนั้น และได้แผนหรือแนวทางในการปฏิบัติให้ไปถึงวิสัยทัศน์ของกลุ่ม เป็นกระบวนการที่ใช้ออกมาเป็นเป้าประสงค์ในการทำงาน

3) แผนที่ผลลัพธ์ (Outcome Mapping : OM) เป็นการวางแผนแบบยั่งยืน โดยที่ในขั้นตอนการวางแผนต้องคำนึงถึงภาคีเครือข่ายทั้งเครือข่ายโดยตรง (Direct partner) ซึ่งเป็นเครือข่ายที่พร้อมจะร่วมดำเนินการด้วยกัน และเครือข่ายที่จะเป็นฝ่ายสนับสนุน (Strategic Partner) และเป็นวางแผนการดำเนินการโดยมีเป้าหมายที่ชัดเจน ท้าทาย โดยเป็นการกำหนดผลลัพธ์เชิงพฤติกรรมที่ให้ความสำคัญต่อศักยภาพ ความสามารถของเครือข่ายโดยตรง ที่จำเป็นต่อการทำให้แผนงาน/โครงการบรรลุความสำเร็จ โดยที่มีการกำหนดตัวชี้วัด ติดตาม ประเมินผล ในทุกขั้นตอนการดำเนินงาน

แนวทางการดำเนินงานป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง โดยยึดชุมชนเป็นฐาน

นิยามศัพท์สำหรับการดำเนินงานในปี พ.ศ. 2560 (Operative definition)

ชุมชน หมายถึง ชุมชนที่สมัครใจในการดำเนินงานในและนอกเขตเมือง ของ 15 จังหวัด ที่ดำเนินงานลดปัจจัยเสี่ยง ที่นำไปสู่การลดโรคหัวใจขาดเลือด

ชุมชนที่สมัครใจในการดำเนินงานในและนอกเขตเมือง รวมความถึง เทศบาลนคร เทศบาลเมือง เทศบาลตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล

- 1) เทศบาลเมืองอ่างทอง จังหวัดอ่างทอง
- 2) เทศบาลเมืองสระบุรี จังหวัดสระบุรี
- 3) เทศบาลเมืองลำตาเสา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- 4) เทศบาลนครนายก จังหวัดนครนายก
- 5) เทศบาลตำบลเขาพระงาม จังหวัดลพบุรี
- 6) เทศบาลนครนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์
- 7) องค์การบริหารส่วนตำบลต้นโพธิ์ จังหวัดสิงห์บุรี

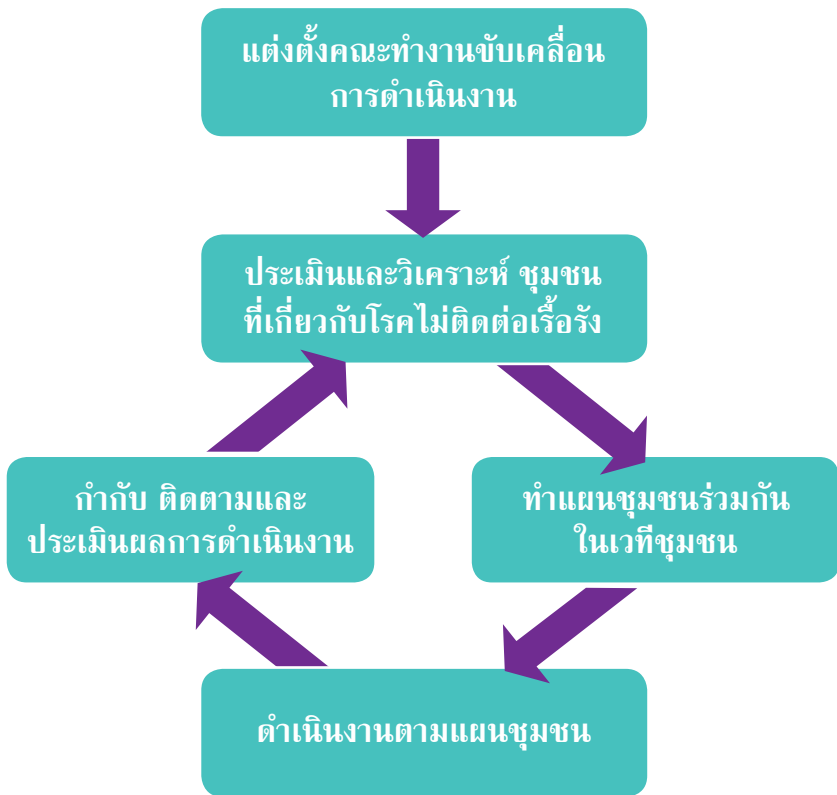
- 8) เทศบาลเมืองบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี
- 9) เทศบาลเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี
- 10) เทศบาลตำบลทุ่งโฮ้ง จังหวัดแพร่
- 11) เทศบาลเมืองกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร
- 12) เทศบาลตำบลสว่างแจ้งสบายใจ จังหวัดอุทัยธานี
- 13) เทศบาลตะกั่วป่า จังหวัดพังงา
- 14) เทศบาลเมืองน่าน จังหวัดน่าน
- 15) เทศบาลเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร

15 จังหวัดดำเนินงาน ประกอบด้วย จังหวัดอ่างทอง สระบุรี พระนครศรีอยุธยา นครนายก ลพบุรี นครสวรรค์ สิงห์บุรี ราชบุรี จันทบุรี แพร่ กำแพงเพชร อุทัยธานี พังงา น่าน และชุมพร

ชุมชนลดเสี่ยง ลดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง หมายถึง ชุมชนที่มีการดำเนินการป้องกันและควบคุมโรคหัวใจขาดเลือด โดยคณะทำงานระดับชุมชน ประเมินและวิเคราะห์สถานการณ์สุขภาพของชุมชน จัดทำแผนสุขภาพของชุมชน ดำเนินการตามแผน ประเมินผลการดำเนินงานโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้สมาชิกในชุมชนมีพฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสม โดยมีกระบวนการหรือขั้นตอนดังแผนภาพที่ 3

แผนภาพที่ 3 กระบวนการ/ขั้นตอนการดำเนินงานชุมชน ลดเสี่ยง ลดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง : โรคหัวใจขาดเลือด

เส้นทางสู่ชุมชนลดเสี่ยง ลดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง: โรคหัวใจ ขาดเลือด

กระบวนการ/ขั้นตอนการดำเนินงานชุมชนลดเสี่ยง ลดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. แต่งตั้งคณะทำงานขับเคลื่อนการดำเนินงานในชุมชน
2. ประเมินและวิเคราะห์ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ทั้งปัจจัยเสี่ยงและโรค ข้อมูลทางสังคม สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประเพณีและทรัพยากรในท้องถิ่น โดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุข คณะทำงาน และอาสาสมัครสาธารณสุข เพื่อใช้เป็นข้อมูลนำเข้าไปในเวทีชุมชน

* การเฝ้าระวังการระบาด โดยการสำรวจค้นหาภาวะสุขภาพเจ็บป่วยด้วยโรคไม่ติดต่อเรื้อรังของคนในชุมชน รวมทั้งวิเคราะห์บริบทและปัจจัยที่เกี่ยวข้องในพื้นที่รับผิดชอบ เน้นข้อมูลเพื่อตัดสินใจ ได้แก่

- จำนวนและ/อัตราการตาย/ป่วย รวมผู้ป่วยในและผู้ป่วยส่งต่อ และโรคที่เป็นผลกระทบจากกลุ่มโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ที่รวบรวมเป็นระบบ และต่อเนื่อง มีแนวโน้มการตายหรือการป่วยเพิ่มขึ้น (อย่างน้อย 3-5 ปี) อย่างชัดเจน หรือเป็นภาระการบริการ หรือมีจำนวน/อัตราตายหรือป่วยสูงกว่าพื้นที่อื่นๆ ที่มีขนาดของประชากรใกล้เคียงกัน และ/หรือพบโรคนี้ในกลุ่มที่อายุน้อยลงเรื่อยๆ ซึ่งมีความรุนแรงและเป็นปัญหาของชุมชนส่วนใหญ่ที่ควรรับรู้และตระหนัก และประเมินสถานการณ์ปัจจัยเสี่ยงทางสุขภาพหลักๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การสูบบุหรี่ ภาวะน้ำหนักเกินและอ้วน

ขาดการเคลื่อนไหว/ออกกำลังกาย การดื่มสุราหรือเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ นอกจากนี้อาจมีการประเมินทรัพยากร/ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน

แหล่งข้อมูล: จากการสังเกตในชุมชน ร่วมกับหาข้อมูลมาประกอบสนับสนุนการสังเกตจากแหล่งต่างๆ เช่น แฟ้มข้อมูลครัวเรือน (Family folder) ที่จัดเก็บอย่างเป็นระบบ โดยจัดให้มีจุดสังเกตที่แฟ้ม เพื่อแยกครอบครัวที่เป็นโรค กลุ่มเสี่ยง

3. ทำแผนชุมชนร่วมกันในเวทีชุมชน โดยนำผลการสำรวจประเมินสถานการณ์และวิเคราะห์ชุมชน นำเสนอต่อแกนนำ/คณะทำงานชุมชน และชุมชนให้รับรู้ สถานการณ์ปัญหาโรคและปัจจัยเสี่ยง จัดลำดับความสำคัญของปัญหา วางแผน แก้ไขปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย เป็นฐานในการคิดภาพรวม โดยการสนับสนุนวิชาการของเจ้าหน้าที่สาธารณสุข

4. การดำเนินการตามแผนชุมชน

4.1. ระยะก่อนดำเนินงาน เป็นการเตรียมความพร้อมในการดำเนินงาน และการขับเคลื่อนตามแผน และเตรียมความพร้อมผู้รับผิดชอบว่า ใคร/ทำอะไร/ที่ไหน/เมื่อไร/อย่างไร/แหล่งงบประมาณ/เงินทุน

4.2. ระยะดำเนินการ เป็นการนำแผนงานไปสู่การปฏิบัติทั้งในด้านบริหารจัดการ ควบคุมกำกับ ขับเคลื่อนให้เป็นไปตามแผน

5. กำกับ ติดตามและประเมินผลการดำเนินการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไขการดำเนินงานต่อไปให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทำการประเมินผลแต่ละขั้นตอนตามแผนการดำเนินงาน

แนวทางการกำกับ ติดตาม และประเมินผล/ถอดบทเรียน การดำเนินงานป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อโดยยึดชุมชนเป็นฐาน

การกำกับ ติดตาม และประเมินผล/ถอดบทเรียนการดำเนินงาน ป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อโดยยึดชุมชนเป็นฐาน เป็นกระบวนการติดตาม ควบคุม กำกับ ดูแล ตรวจสอบ โดยการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล ในการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ และควรเป็นการประเมินแบบชุมชน มีส่วนร่วม ที่มุ่งเน้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาการดำเนินงาน อย่างต่อเนื่อง ที่จะนำไปสู่เป้าหมายลดปัจจัยเสี่ยงร่วม และลดโรคไม่ติดต่อ เรื้อรังของประชาชนในชุมชน

1. การวางแผน ติดตาม กำกับและประเมินผล/ถอดบทเรียน การดำเนินงาน โดยการศึกษาโครงการที่ต้องการประเมิน การกำหนด ประเด็นหลักที่ต้องการประเมิน เช่น ปัญหาความต้องการ บริบทของพื้นที่ ปัจจัยนำเข้า กิจกรรมการปฏิบัติงาน เป็นต้น การเลือกเครื่องมือ/ศึกษา เครื่องมือที่ใช้ในการประเมิน การกำหนดช่วงเวลา/จำนวนครั้งและระยะเวลาในการประเมิน การกำหนดผู้ประเมิน/ผู้รับการประเมิน และนำข้อมูล มาทำแผนติดตาม กำกับ และประเมินผลการดำเนินงาน

การวางแผนติดตาม กำกับ และประเมินผล/ถอดบทเรียน การดำเนินงานที่ดี ทำให้ได้ข้อมูลการดำเนินงานโครงการว่ามีการดำเนินงาน ตามกิจกรรมที่กำหนดไว้ในแผนหรือไม่ กิจกรรมดำเนินไปอย่างไร มีปัญหา อุปสรรคที่ต้องปรับปรุงแก้ไขระหว่างดำเนินงานหรือไม่ เกิดสัมฤทธิ์ผล หรือไม่/อย่างไร ควรขยายผลต่อไปหรือไม่และควรมีข้อกำหนดเพิ่มเติมอะไร

2. การติดตามผล เป็นการติดตามกำกับดูแลการดำเนินงานตามแผนที่กำหนดไว้หรือไม่โดยอาศัยกระบวนการติดตามอย่างมีส่วนร่วมและก่อให้เกิดความเข้าใจในการดำเนินงานทุกระดับ โดยมีจุดเน้นว่า กิจกรรม/เหตุการณ์นั้นได้เกิดขึ้นแล้วหรือยัง

ในขั้นตอนนี้ ควรกำหนดประเด็นหลักที่ต้องติดตาม และการเลือกใช้เครื่องมือในการติดตามที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของโครงการ

3. การประเมิน/ถอดบทเรียนระหว่างการทำงาน เป็นการประเมินเพื่อติดตามการดำเนินงานในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง โดยมีจุดเน้นปริมาณและคุณภาพในการดำเนินงาน การดำเนินงานตามเวลาที่กำหนด ค่าใช้จ่าย ปัญหาอุปสรรค และการดำเนินการแก้ไขและปรับปรุง

ในขั้นตอนนี้ ควรกำหนดประเด็นเพื่อพิจารณา เช่น วัตถุประสงค์ของโครงการ ตัวชี้วัด การบรรลุวัตถุประสงค์/ตัวชี้วัดจากกิจกรรม แนวโน้มของความสำเร็จ กิจกรรมเฉพาะและเหมาะสมกับชุมชนที่เกิดผลดี ปัญหา และการแก้ไข เป็นต้น

4. การประเมิน/ถอดบทเรียนเมื่อสิ้นสุดโครงการ เป็นการประเมินภาพรวมทั้งหมดของโครงการเมื่อได้มีการดำเนินการจนสิ้นสุดโครงการ สรุปผลการดำเนินงานและนำข้อมูลที่ได้จากการติดตาม กำกับและประเมินผลมาวิเคราะห์ เพื่อดูว่าโครงการประสบความสำเร็จหรือไม่/อย่างไร มีบทเรียนและนวัตกรรมอะไรหรือไม่

ในขั้นตอนนี้ ควรกำหนดประเด็นเพื่อพิจารณา เช่น วัตถุประสงค์ของโครงการ ตัวชี้วัดโครงการปฏิสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ ความคุ้มค่า และการนำไปขยายผล เป็นต้น

บทบาทหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แต่ละระดับ

1. บทบาทหน้าที่ของหน่วยงานส่วนกลาง

- 1) ร่วมกันกำหนดนโยบายและแผนงานในการดำเนินงาน
เฝ้าระวัง ป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง
- 2) พัฒนาระบบการเฝ้าระวังป้องกันและควบคุมโรคไม่ติดต่อ
เรื้อรัง
- 3) การรณรงค์/สื่อสารเตือนภัย เพื่อสร้างกระแสให้ประชาชน
เกิดการตื่นตัวและเกิดความตระหนัก
- 4) เพิ่มศักยภาพเครือข่าย
- 5) พัฒนาและบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้อง
- 6) จัดให้มีกลไกประสาน ส่งเสริมและสนับสนุน ทั้งด้านวิชาการ
และงบประมาณการดำเนินงาน
- 7) กำหนดตัวชี้วัด ติดตาม ควบคุมกำกับ และประเมินผล
การดำเนินงาน

2. บทบาทหน้าที่ของหน่วยงานระดับจังหวัด

- 1) แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานเฝ้าระวัง ป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ระดับจังหวัดที่ประกอบด้วยภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง
- 2) ประเมินสถานการณ์โรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และศักยภาพของจังหวัดเพื่อจัดทำนโยบายและแผนระดับจังหวัด
- 3) จัดทำนโยบายและแผนการดำเนินงานเฝ้าระวัง ป้องกันและควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ระดับจังหวัด
- 4) สนับสนุนให้มีระบบฐานข้อมูลเพื่อการเฝ้าระวังและสื่อสารเตือนภัยของโรคไม่ติดต่อเรื้อรังในพื้นที่
- 5) พัฒนาศักยภาพบุคลากรและหน่วยงาน
- 6) จัดให้มีกลไกการประสานงาน ส่งเสริมและสนับสนุนหน่วยงานเครือข่าย
- 7) สนับสนุนการดำเนินงานคัดกรองภาวะเบาหวานและความดันโลหิตสูง
- 8) สนับสนุนการดำเนินงานคัดกรองปัจจัยเสี่ยงต่อการเกิดโรคหัวใจและหลอดเลือด
- 9) จัดกิจกรรมเพื่อสนับสนุนการลดเสี่ยง
- 10) ส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดรูปแบบการดำเนินงาน
- 11) นิเทศ ติดตาม ควบคุมกำกับ และประเมินผลการดำเนินงานเฝ้าระวัง ป้องกันและควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ในระดับจังหวัด และรายงานผลสู่ส่วนกลาง

3. บทบาทหน้าที่ของหน่วยงานพื้นที่ปฏิบัติการ

- 1) จัดทำแผนการดำเนินงานเฝ้าระวังป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง
- 2) ประเมินสถานการณ์โรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และศักยภาพในพื้นที่
- 3) พัฒนาศักยภาพให้กับ อสม. และภาคีเครือข่าย ตามความเหมาะสม
- 4) พัฒนาระบบฐานข้อมูลเพื่อการเฝ้าระวังและแจ้งข่าวสารเตือนภัยของโรคไม่ติดต่อเรื้อรังในพื้นที่ที่รับผิดชอบ
- 5) ดำเนินงานคัดกรองภาวะเบาหวานและความดันโลหิตสูง
- 6) ดำเนินงานคัดกรองปัจจัยเสี่ยงต่อการเกิดโรคหัวใจและหลอดเลือด มีบริการลดเสี่ยง
- 7) จัดกิจกรรมเพื่อสนับสนุนการลดเสี่ยง
- 8) พัฒนาระบบการดูแลรักษา ส่งต่อ ผู้ป่วยโรคไม่ติดต่อเรื้อรังที่มีประสิทธิภาพ
- 9) ให้ข้อมูลป้อนกลับแก่พื้นที่เพื่อพัฒนาสู่เป้าหมาย
- 10) ส่งเสริม สนับสนุน ให้คำปรึกษาการดำเนินงานชุมชนลดเสี่ยงลดโรคในชุมชน
- 11) ประสาน สนับสนุน ควบคุมกำกับ ติดตามประเมินผลการดำเนินงาน และรายงานผล

4. บทบาทหน้าที่ของหน่วยงานระดับท้องถิ่น/ชุมชน

- 1) สนับสนุนงบประมาณ และทรัพยากร
- 2) สนับสนุนการดำเนินงานชุมชนลดเสี่ยงลดโรค ตามนโยบาย
เฝ้าระวังป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรังในชุมชน
- 3) ขับเคลื่อนทางสังคม ร่วมดำเนินงานและติดตาม กำกับ และ
ประเมินผล

5. บทบาทหน้าที่ของภาคประชาชน

- 1) เป็นแกนนำในการจัดทำแผนการดำเนินงานชุมชนลดเสี่ยงลดโรค
ตามนโยบายเฝ้าระวังป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรังในชุมชน
- 2) ร่วมคัดกรองประชากรกลุ่มเสี่ยงและกลุ่มป่วยในชุมชน
- 3) ให้ความรู้การดูแลสุขภาพเบื้องต้นกับชุมชน
- 4) เป็นแกนนำในการรณรงค์ในชุมชน
- 5) ติดตามเยี่ยมบ้าน ให้การดูแลและพยาบาลเบื้องต้นแก่ผู้ป่วย
โรคไม่ติดต่อเรื้อรังที่บ้าน
- 6) เป็นแกนนำจัดกิจกรรมลดปัจจัยเสี่ยงในชุมชน
- 7) เป็นแกนนำในการกำหนดมาตรการทางสังคม/สัญญาชาวบ้าน/
ข้อตกลงของชุมชน
- 8) ร่วมติดตาม กำกับการดำเนินงานในชุมชน และพัฒนาไปสู่
เป้าหมาย

6. บทบาทหน้าที่ของแกนนำสุขภาพครอบครัว

- 1) ดูแลสุขภาพตนเองและครอบครัว
- 2) เป็นผู้ประสานด้านสุขภาพและนำเสนอข้อมูลสุขภาพครอบครัว
แก่อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน/แกนนำสุขภาพชุมชน

วิธีการดำเนินงานชุมชนลดเสี่ยง ลดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง

ขั้นตอน	หน่วยงานระดับจังหวัด	หน่วยงานพื้นที่ปฏิบัติการ	หน่วยงานระดับท้องถิ่น และชุมชน	ภาคประชาชน
1. แต่งตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนงานในชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - ชี้แจงนโยบายให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทราบ - แต่งตั้งผู้รับผิดชอบ 	<ul style="list-style-type: none"> - ประสาน ผลักดัน สนับสนุน ให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการขับเคลื่อนการดำเนินงานในชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - ร่วมมือกับภาคีเครือข่าย แต่งตั้ง/ร่วมเป็นคณะทำงานขับเคลื่อนการดำเนินงานในชุมชน - เป็นผู้ประสานงานหลักในการจัดการโรคในชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้ใหญ่บ้าน/ผู้นำชุมชน คัดเลือกตัวแทนร่วมเป็นคณะทำงาน - ขับเคลื่อนการดำเนินงานในชุมชนที่ประกอบด้วย ตัวแทนชุมชน ตัวแทนภาคีเครือข่าย ตัวแทนสถาบันการสาธารณสุข
2. ประเมินและวิเคราะห์ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับโรค 'ไม่ติดต่อเรื้อรัง'	<ul style="list-style-type: none"> - เพิ่มศักยภาพบุคลากร และเครือข่าย - ให้ความรู้ และให้การสนับสนุนด้านวิชาการ - สนับสนุนการดำเนินงานของพื้นที่ทั้งด้านวิชาการและทรัพยากร 	<ul style="list-style-type: none"> - ประเมินสถานการณ์โรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและศักยภาพในพื้นที่ - พัฒนาศักยภาพให้กับ อสม. และภาคีเครือข่าย ในการประเมินและวิเคราะห์ชุมชน - พัฒนาระบบฐานข้อมูลเพื่อการเฝ้าระวัง เฝ้าระวังและแจ้งข่าวสภาเตือนภัยของโรคไม่ติดต่อเรื้อรังในพื้นที่ที่รับผิดชอบ - ให้ความรู้ และให้การสนับสนุนด้านวิชาการ - สรุปรายงานผลการวิเคราะห์/ประเมินชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - รวบรวม ประเมิน วิเคราะห์ข้อมูลชุมชน - ร่วมประเมินสรุปรายงาน ผลการวิเคราะห์/ประเมินชุมชน - สรุปรายงานผลการวิเคราะห์/ประเมินชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - เตรียมข้อมูลในส่วน ของบริบทชุมชน - ร่วมประเมินและแลกเปลี่ยนข้อมูล

วิธีการดำเนินงานชุมชนลดเสียง ลดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (ต่อ)				
ขั้นตอน	หน่วยงานระดับจังหวัด	หน่วยงานพื้นที่ปฏิบัติการ	หน่วยงานระดับท้องถิ่น และชุมชน	ภาคประชาชน
3. ทำแผนชุมชนร่วมกันในเวทีชุมชน	จัดให้มีกลไกประสาน ส่งเสริมและสนับสนุน ทั้งด้านวิชาการและงบประมาณการดำเนินงาน	<ul style="list-style-type: none"> - ร่วมจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และการแก้ไข - จัดทำแผนการดำเนินงานเฝ้าระวัง ป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง - กระตุ้นให้ประชาชนและเครือข่าย ได้ร่วมคิดพิจารณาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน - ให้ความรู้ สนับสนุนด้านวิชาการ 	<ul style="list-style-type: none"> - ร่วมจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและการแก้ไข - สนับสนุนงบประมาณ และทรัพยากร/จัดเวที การทำแผนชุมชน ตามบริบทและผลลการ - วิเคราะห์/ประเมินชุมชน - ร่วมจัดทำแผนงาน/โครงการดำเนินงาน 	<ul style="list-style-type: none"> - ร่วมจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและการแก้ไข - ร่วม/เป็นแกนนำจัดทำแผนการดำเนินงาน ชุมชนลดเสียงลดโรค ตามนโยบายเฝ้าระวัง ป้องกัน ควบคุมโรค ไม่ติดต่อเรื้อรังในชุมชน
4. การดำเนินการตามแผนชุมชน - ระยะก่อนดำเนินงาน		<ul style="list-style-type: none"> - เตรียมความพร้อมในส่วนที่เกี่ยวข้อง - ประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง - พัฒนาบุคลากร(สาธารณสุข/ภาคประชาชน)เพื่อการจัดการลดเสียง ลดโรค 	<ul style="list-style-type: none"> - เตรียมหน่วยงานและบุคลากร เพื่อสนับสนุนการดำเนินงาน 	<ul style="list-style-type: none"> - เตรียมชุมชน ชี้แจงเบื้องต้น

วิธีการดำเนินงานชุมชนลดเสี่ยง ลดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (ต่อ)

ขั้นตอน	หน่วยงานระดับจังหวัด	หน่วยงานพื้นที่ปฏิบัติการ	หน่วยงานระดับท้องถิ่น และชุมชน	ภาคประชาชน
<ul style="list-style-type: none"> - ระบุระยะดำเนินงาน 	<ul style="list-style-type: none"> - ส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดรูปแบบงาน - พัฒนาคู่มือ แนวทางสำหรับพื้นที่ 	<ul style="list-style-type: none"> - ดำเนินงานคัดกรองปัจจัยเสี่ยงและโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง - ให้ความรู้เกี่ยวกับโรค ปัจจัยเสี่ยง และการป้องกัน หลีกเลี่ยงพฤติกรรมเสี่ยง - ร่วมกันพัฒนาความรู้ความเข้าใจ เกิดความตระหนัก และความร่วมมือในการดำเนินงานที่มุ่งสู่เป้าหมายร่วมกัน - ส่งเสริม สนับสนุน ให้คำปรึกษา การดำเนินงานชุมชนลดเสี่ยงลดโรคในชุมชน - ดำเนินงานบริการลดเสี่ยงโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง จัดกิจกรรมเพื่อสนับสนุนการลดเสี่ยง ลดโรค การณรงค์ สื่อสารให้ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชน - พัฒนาระบบการดูแลรักษา ส่งต่อผู้ป่วยโรคไม่ติดต่อเรื้อรังที่มีประสิทธิภาพ - ให้อุปกรณ์กลับแก่พื้นที่เพื่อพัฒนาสู่เป้าหมาย - ติดตามการดำเนินงานเป็นระยะ 	<ul style="list-style-type: none"> - สนับสนุนงบประมาณ - ทรัพยากร (คน เงิน ของ)/สถานที่กิจกรรมต่าง ๆ - ตามแผน - ขับเคลื่อนทางสังคม - จัดการสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการลดเสี่ยง ลดโรค - ร่วมจัดกิจกรรม สื่อสาร ประชาสัมพันธ์ ข้อมูลข่าวสารเป็นระยะ เพื่อสนับสนุนการลดเสี่ยงลดโรค - สนับสนุน/ร่วมดำเนินงาน - การจัดการลดปัจจัยเสี่ยง และโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง - และบริการลดเสี่ยงโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง - สนับสนุนการดูแลทางด้านสังคม/สิ่งแวดล้อม - ติดตามการดำเนินงานเป็นระยะ 	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นแกนนำชุมชนในภาค - ดำเนินการตามแผน - ติดตามการดำเนินการเป็นระยะ - ให้ความรู้ การดูแลสุขภาพเบื้องต้น - เป็นแกนนำในการรณรงค์ สื่อสาร ประชาสัมพันธ์ในชุมชน - ติดตามเยี่ยมบ้าน - เป็นแกนนำจัดกิจกรรมลดปัจจัยเสี่ยงในชุมชน

วิธีการดำเนินงานชุมชนลดเสียง ลดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (ต่อ)

ขั้นตอน	หน่วยงาน ระดับจังหวัด	หน่วยงานพื้นที่ปฏิบัติการ	หน่วยงานระดับท้องถิ่น และชุมชน	ภาคประชาชน
5. กำกับ ติดตาม และประเมินผล การดำเนินการ โดยการมีส่วนร่วม ของชุมชน	<ul style="list-style-type: none"> - นิเทศ ติดตาม ควบคุม กำกับ และประเมินผล การดำเนินงานฝ่ายวัง ป้องกันและควบคุม โรคไม่ติดต่อเรื้อรัง ในระดับจังหวัดและ รายงานผลสู่ส่วนกลาง 	<ul style="list-style-type: none"> - ประสาน สนับสนุน ควบคุมกำกับ ติดตามประเมินผลการดำเนินงาน และรายงานผล - สรุปรายงานผลการติดตามประเมิน ซึ่งแจ้งให้เครือข่าย/ชุมชนทราบ ผลการดำเนินงาน - ประเมินแผนงาน/โครงการ - วิเคราะห์ ประเมินชุมชนในเขต เพื่อหาโอกาสพัฒนา - เสนอแนะแนวทางการ ดำเนินงานในระยะต่อไป 	<ul style="list-style-type: none"> - ติดตาม กำกับ การดำเนินงานให้เป็นไป วัตถุประสงค์ของ แผนงาน/โครงการ 	<ul style="list-style-type: none"> - ร่วม/เป็นแกนนำในการ ติดตาม ประเมินผล - ประสานหน่วยงาน ที่เกี่ยวข้อง - สรุปรายงานผลการ ติดตามประเมินเป็น ระยะ - ชี้แจงให้ประชาชนทราบ ผลการดำเนินงาน เพื่อการพัฒนาต่อเนื่อง และเกิดความยั่งยืน

חכמתארת

กระบวนการป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง

ภาพรวม (Concept) Top down flow chart

1. การเฝ้าระวังโรคไม่ติดต่อ

- รวบรวมข้อมูลสถานการณ์โรค/ปัจจัยเสี่ยงและธรรมชาติวิทยาอย่างเป็นระบบ
- วิเคราะห์และแปลผลทันการณ์การกระจายของการระบาดในประชากร
- รายงานและเผยแพร่ผล
- เสนอแนวมาตรการเพื่อปรับแผนปฏิบัติการบนพื้นฐานของผลที่ได้
- ติดตามสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง
- กำกับประเมินผลงานระบบเฝ้าระวังเป็นระยะๆ

หมายเหตุ :

- บริการสร้างความตระหนัก (โรค...ความเสี่ยง...แนวปฏิบัติ) ได้แก่ ธารรงค์ สื่อสารแจ้งข่าว สุขศึกษา สนับสนุนการปฏิบัติในกลุ่มประชากร
- บริการสนับสนุนชุมชน ได้แก่ เป็นวิทยากรให้ความรู้ การประสานและผลักดันนโยบาย กฎหมาย กฎระเบียบ แนวทางปฏิบัติ ทรัพยากร ที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมความเสี่ยง

2. การป้องกันการระบาดของโรคไม่ติดต่อ

- 2.1 การบริการป้องกันปัจจัยเสี่ยง
  - การบริการสนับสนุนการให้การศึกษาเสริมทักษะชีวิตให้รู้จักและเผชิญตอบสนองต่อความเสี่ยงนั้นๆ ได้อย่างถูกต้องเพื่อเพิ่มภูมิคุ้มกันต่อการเกิดความเสี่ยงได้ตลอดช่วงชีวิต
  - การบริการสนับสนุนชุมชนให้เกิดมาตรการทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อประชาชนในการเรียนรู้และสร้างสุขภาพ
- 2.2 การบริการควบคุมความเสี่ยง
  - บริการสร้างความตระหนักถึงสถานการณ์การระบาดของโรคและความเสี่ยงตลอดจนแนวทางจัดการป้องกันและควบคุมปัจจัยเสี่ยง
  - บริการสนับสนุนชุมชนให้เกิดการจัดการเงื่อนไขทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อประชาชนในการจัดการดูแลตนเองลดความเสี่ยงนั้นๆ
  - บริการคัดกรองและระบุกลุ่มเสี่ยง และสนับสนุนดูแลควบคุมปัจจัยเสี่ยงนั้นๆ แก่ผู้ที่มีความเสี่ยง รวมทั้งเพิ่มคุณภาพการบริการ/การส่งต่อเพื่อการวินิจฉัยรักษาทันการณ์

3. การควบคุมการระบาดของโรคไม่ติดต่อ

- 3.1 เฝ้าระวังการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์การระบาด โดยศึกษาปัจจัยที่เป็นสาเหตุ และสิ่งแวดล้อมทำให้เกิดปัจจัยเสี่ยง
- 3.2 การสอบสวนการระบาด
- 3.3 การควบคุมแหล่งการระบาด
  - การพัฒนาคุณภาพบริการผู้ป่วยโรคเรื้อรังและการบาดเจ็บให้ได้มาตรฐานได้แก่
    - บริการรักษาต่อเนื่อง
    - บริการดำเนินการปรับระบบบริการไม่ให้เสี่ยงหรือไม่เอื้อต่อการเกิดโรคการป่วยซ้ำและลดภาวะแทรกซ้อน
    - รักษาและฟื้นฟูสุขภาพ
    - การบริการให้การปรึกษา ส่งเสริมครอบครัวและชุมชนเพื่อสนับสนุนการควบคุมภาวะโรค
    - สร้างภาคีเครือข่ายร่วมสนับสนุนการดำเนินงานให้พื้นที่มีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพผู้ป่วย

ตัวอย่าง : การเฝ้าระวังโรคไม่ติดต่อ

PCU/ สอ./ หรือสถานบริการอื่นๆ
ที่ปฏิบัติบริการในฐานะ PCU

- รวบรวมข้อมูลสถานการณ์โรค ภัยเสี่ยง และธรรมชาติวิทยา อย่างเป็นระบบ
- วิเคราะห์และแปลผล การระบาดในประชากร ที่รับผิดชอบ อย่างน้อย 1 ครั้งต่อปี
- เผยแพร่ต่อชุมชน
- รายงานต่อเครือข่ายบริการ/ อปท.
- เสนอแนวมาตรการกับทีม บริการเพื่อปรับแผนปฏิบัติ บริการที่มีอยู่บนพื้นฐาน ของผลที่ได้
- ติดตามสถานการณ์ เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

กำกับ/สนับสนุน

กำกับ/สนับสนุน

- รวบรวมข้อมูลสถานการณ์ การใช้บริการและผลลัพธ์ บริการอย่างเป็นระบบ เพื่อสะท้อนสถานการณ์ ปัญหา
- วิเคราะห์แปลผลการบริการ ที่เกี่ยวข้อง เอื้อต่อการ ควบคุมการระบาด เพื่อลดภาระต่อเมือง
- เผยแพร่ผลต่อเครือข่าย บริการ
- รายงาน
- เสนอแนวมาตรการบริการ เพื่อปรับแผนปฏิบัติ บนพื้นฐานที่ได้
- ติดตามสถานการณ์ การเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

สนับสนุน วิชาการ การแพทย์

CUP (สสอ./รพช./ รพท./ รพศ.)

สสอ.

- รวบรวมข้อมูลสถานการณ์โรค ภัยเสี่ยง และธรรมชาติวิทยา อย่างเป็นระบบ
- วิเคราะห์และแปลผล การกระจายของภาระโรค ในประชากรในระดับ อำเภอ/จังหวัด
- เผยแพร่ผลเครือข่ายบริการ และประชาชน
- รายงาน
- เสนอแนวมาตรการเพื่อ ปรับแผนปฏิบัติบนพื้นฐาน ของผลที่ได้
- มีคณะกรรมการดำเนินงาน โรคไม่ติดต่อ
- ติดตามสถานการณ์

รายงาน

สนับสนุน วิชาการ

สศร.

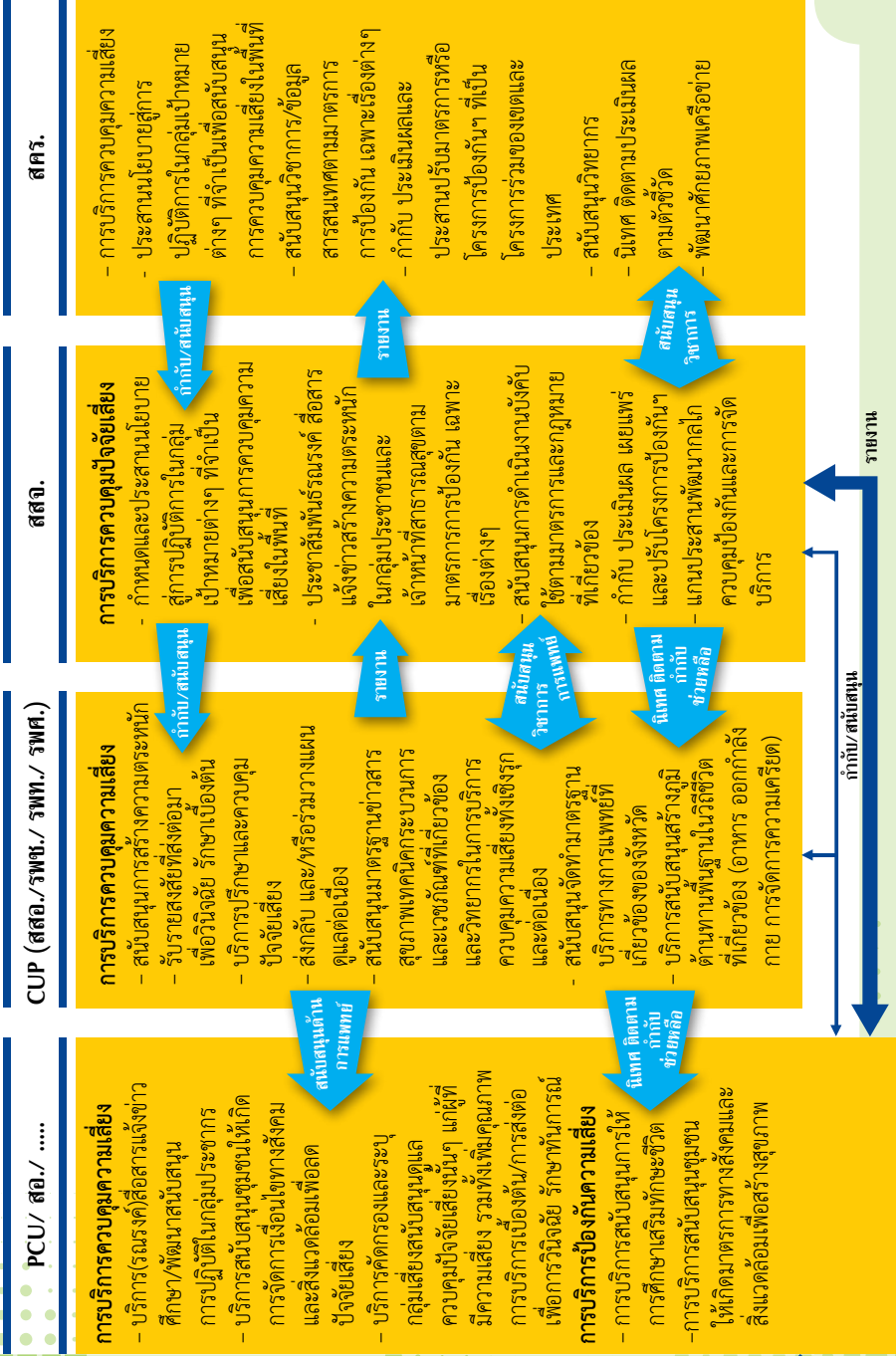
- รวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล สถานการณ์โรค ภัยเสี่ยง อย่างเป็นระบบ
- วิเคราะห์แปลผลการกระจาย ของการระบาดกลับสู่พื้นที่
- รายงานต่อเขต กรมฯ
- เสนอแนวมาตรการเพื่อปรับ แผนปฏิบัติบนพื้นฐาน ของผลที่ได้
- ติดตามสถานการณ์ เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง
- กำกับ ประเมินผลและระบบ รายงานเฝ้าระวังเป็นระยะๆ

กำกับ

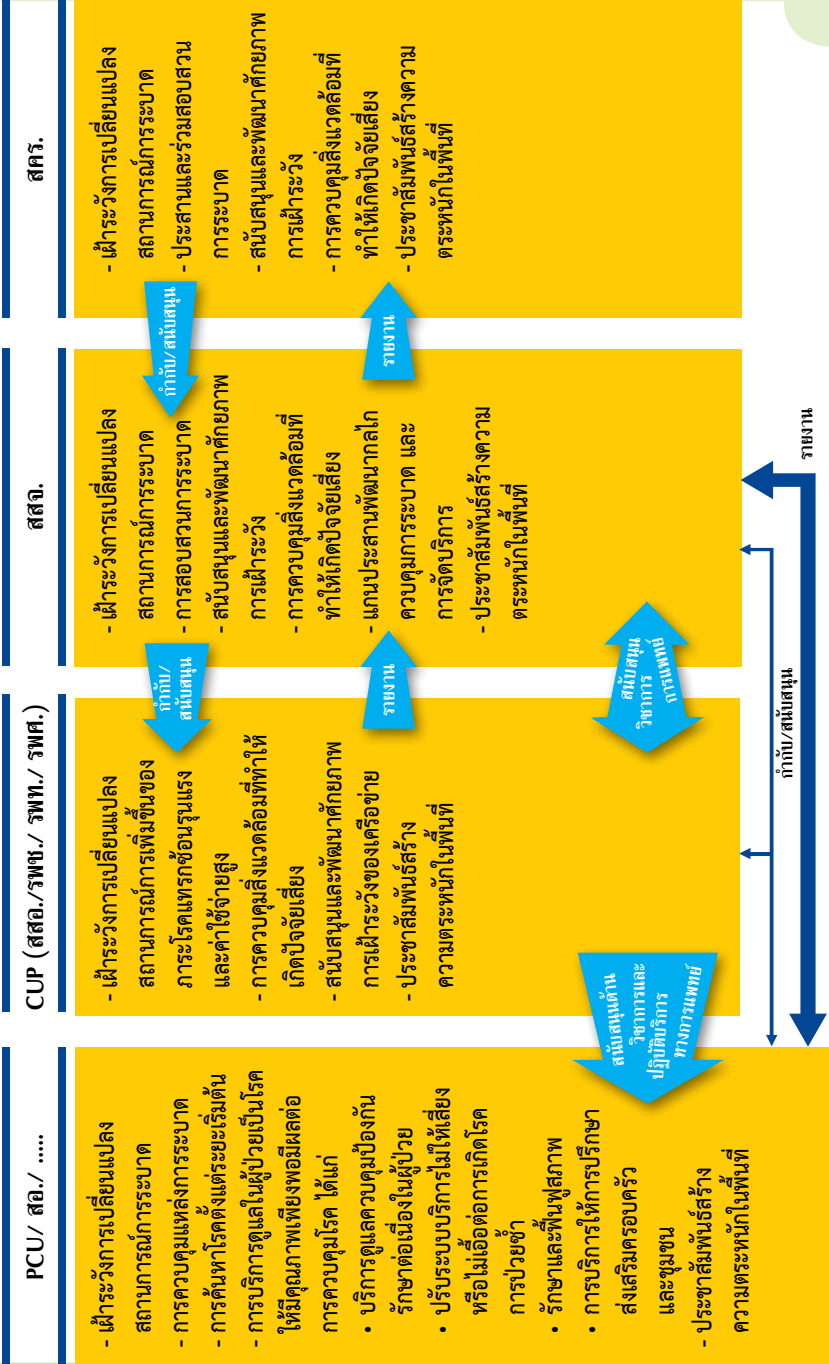
ตัวอย่าง : การป้องกันภาระของโรคไม่ติดต่อ

(หมายถึง ควบคุมการเพิ่มขึ้นของการเกิดโรคโดยควบคุมปัจจัยเสี่ยงและปัจจัยกำหนด)

ตัวอย่าง : การควบคุมการระบาดของโรคไม่ติดต่อ (ต่อ)

(หมายถึงการควบคุมการต่อเนื่องของการระบาด)

ตัวอย่าง : มาตรการและแนวทางปฏิบัติทางสังคม ชุมชนลดเสี่ยงโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง

เนื่องจากโรคไม่ติดต่อเรื้อรังหนึ่งๆ อาจมีปัจจัยสาเหตุหลายปัจจัย การป้องกันควบคุมโรคฯจึงเน้นการบูรณาการมาตรการ/แนวทางการป้องกันควบคุมโรคไม่ติดต่อเรื้อรังในการดำเนินงาน ทุกกลุ่มเป้าหมายของประชากร

- มาตรการและแนวทางปฏิบัติทางสังคมของชุมชน/สัญญาชาวบ้าน/ข้อตกลง/สัญญาประชาคม
- แนวทางปฏิบัติการจัดการสิ่งแวดล้อม ปรับสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการลดเสี่ยงในชุมชน และปลอดภัย
- แนวทางปฏิบัติการจัดการตนเองของประชากร (ระดับชุมชน) ซึ่งต้องดำเนินการเริ่มที่ ครอบครัว เพราะพ่อแม่ และผู้ปกครองเป็นแบบอย่างแก่เด็ก วันรุ่นจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ต่อไป ได้แก่ การสร้างความตระหนักให้ความรู้เรื่องปัจจัยเสี่ยง โรค และการป้องกันดูแล จัดการตนเองของชุมชน

ตัวอย่าง

1. **มาตรการและแนวทางปฏิบัติทางสังคมของชุมชน** สัญญาชาวบ้าน/ข้อตกลง/สัญญาประชาคมในชุมชน

บุหรี่/เหล้า

สร้างและใช้ข้อตกลงในการจำหน่ายบุหรี่/เหล้าของร้านค้าในชุมชน ตัวอย่างเช่น

- ห้ามแสดงผลิตภัณฑ์ยาสูบ ณ จุดขาย
- ห้ามจำหน่ายบุหรี่เด็กอายุต่ำกว่า 18 ปีบริบูรณ์
- ห้ามจำหน่ายแอลกอฮอล์ให้เด็กอายุต่ำกว่า 20 ปี บริบูรณ์
- ห้ามขายเหล้า นอกเหนือเวลา 11.00-14.00 น. และ 17.00-24.00 น.
- ห้ามสูบบุหรี่ในที่สาธารณะ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล
- งานบวช งานศพ ปลอดเหล้า
- งดถวายบุหรี่แก่พระสงฆ์

อาหาร

- ลดการบริโภคโซเดียม ผงชูรส เครื่องปรุงรสในงานเลี้ยง
- ร้านค้าเมนูสุขภาพ
- ถวายอาหาร ลดหวาน/มัน/เค็ม แก่พระสงฆ์

ที่มา : สำนักโภชนาการ กรมอนามัย <http://nutrition.anamai.moph.go.th/>

ออกกำลังกาย

- ชมรมผู้สูงอายุ ชมรมออกกำลังกาย เช่น รำไม้พลอง เต้นแอโรบิก

2. แนวทางปฏิบัติการจัดการสิ่งแวดล้อม

- จัดให้มีลานกีฬา สถานที่ออกกำลังกาย สวนสาธารณะ สร้างทางเดินเพื่อออกกำลังกาย วิ่ง ขี่จักรยาน เล่นฟุตบอล หรือกีฬาตามความชอบและสนใจ และปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้ปลอดภัยเพียงพอ
- จัดสิ่งแวดล้อมโรงเรียนและสถานที่สาธารณะที่ปราศจากควันพิษและบุหรี่ สารเสพติด
- ไม่ขายเครื่องดื่มน้ำอัดลม/น้ำหวาน ขนมกรุบกรอบในโรงเรียน
- จัดให้มีน้ำดื่มที่สะอาด และพอเพียงต่อการบริโภคในโรงเรียน
- ส่งเสริมการปลูกผักปลอดสารพิษในชุมชน
- อาหารกลางวันในโรงเรียนควรมีเมนูสุขภาพ

3. แนวทางปฏิบัติการจัดการตนเอง ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของชุมชน

บุหรี่ยาสูบ

- การรณรงค์ให้ความรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างความตระหนักเพื่อการจัดการตนเอง เกี่ยวกับพิษภัยของบุหรี่ยาสูบ การป้องกันและรักษาสิทธิของตนในการคุ้มครองผู้ไม่สูบบุหรี่
- เริ่มที่ครอบครัวเพราะพ่อ แม่ และผู้ปกครองเป็นแบบอย่างแก่เด็ก วัยรุ่น จนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ต่อไปเรื่องการกินอาหารและออกกำลังกายที่เหมาะสม แต่ละวัย
- ใช้สื่อบุคคลในการสร้างการเรียนรู้ เรื่อง ปัจจัยเสี่ยง โรค พิษภัย บุหรี่/ยาสูบ พุดคุยปรึกษาโดยผู้เกี่ยวข้องเข้าร่วมในกิจกรรมตามภารกิจของตน เช่น พระ ผู้เฒ่าผู้แก่ เจ้าของร้านค้า นักเรียน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. อสม. ครู กลุ่มแม่บ้าน

อาหาร

- ลดการบริโภคเกลือแกงและผงชูรสให้น้อยลง (เกลือน้อยกว่า 5 กรัม หรือ 1 ช้อนชาต่อวัน) เช่น ในอาหารหมักดอง อาหารสำเร็จรูป ซอส ซีอิ๊ว น้ำจิ้ม
- เพิ่มกินผักหลากหลายสี อย่างน้อยวันละ 4-6 ทัพพีต่อวัน และผลไม้รสไม่หวานจัด
- เพิ่มกินอาหารกากใย เช่น ประเภทข้าว ข้าวซ้อมมือ ธัญพืช
- ส่งเสริมการกินผักปลอดสารพิษ (ผักครึ่งหนึ่งของอาหารในแต่ละมื้อ)

- ลดการบริโภคอาหารที่ไม่เหมาะสม ได้แก่ ลดเค็ม หวาน มัน
- ลดปริมาณดื่มสุรา ต่อวัน ชายไม่เกิน 2 แก้วมาตรฐาน หญิงไม่เกิน 1 แก้วมาตรฐาน (1 แก้วมาตรฐาน เท่ากับ เบียร์ 1 กระป๋อง (330 cc.), เหล้า 1 เป๊ก (50 cc.), ไวน์ 1 แก้ว (140 cc.))
- งดการสูบบุหรี่
- รณรงค์ตามสถานที่สาธารณะ เช่น สถานีอนามัย วัด (กิจกรรมร่วมทำบุญในเทศกาลต่างๆ) โรงเรียน โดยขอความร่วมมือจากประชาชนในหมู่บ้านเป็นระยะๆ ในการปลูกจิตสำนึกให้ร่วมกันอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร วัสดุยุงชีวะอื่นๆ

ออกกำลังกาย

- มีชมรมออกกำลังกาย เช่น รำไม้พลอง แอโรบิก
- มีการออกกำลังกาย 5 วัน/สัปดาห์ อย่างน้อย 30 นาที/ครั้ง
- โรงเรียนควรมีวิชาพลศึกษาอย่างน้อย 2 ชั่วโมง/สัปดาห์
- ลดกิจกรรมการดูโทรทัศน์/เล่นเกมคอมพิวเตอร์ ไม่เกิน 2 ชั่วโมง/วัน

บรรณานุกรม

กรมควบคุมโรค สำนักโรคไม่ติดต่อ.(2558).คู่มือการจัดบริการสุขภาพ “กลุ่มวัยทำงาน”
แบบบูรณาการ 2558.พิมพ์ครั้งที่ 1. สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหาร
ผ่านศึก กรุงเทพฯ

กรมควบคุมโรค สำนักโรคไม่ติดต่อ.(2552).แนวทางการดำเนินงานป้องกันควบคุมโรค
ไม่ติดต่อ โดยยึดชุมชนเป็นฐาน (CBI). สำนักพิมพ์ บริษัทไอโมชั่น อาร์ตจำกัด

กรมควบคุมโรค สำนักโรคไม่ติดต่อ.(2559).รายงานประจำปี2558.สำนักงานกิจการ
โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์

ประนมพร โรจน์บวรวิทยา.เอกสารอธิบายแนวคิดและหลักการของสร้างเสริมสุขภาพ
Health Promotion 26 มกราคม 2556.สืบค้นเมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน 2559 จาก
www.med.mahidol.ac.th/commed/sites/default/files/.../HP

ทักษพล ธรรมรังสี.(บรรณาธิการ).(2557).รายงานสถานการณ์โรค NCDs วิฤตสุขภาพ
วิฤตสังคม (พิมพ์ครั้งที่ 1).สำนักวิจัยนโยบายสร้างเสริมสุขภาพ (สวน.) สำนักงานพัฒนา
นโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ.

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.กลุ่มโรค NCDs.สืบค้นเมื่อวันที่ 2
ธันวาคม 2559,จาก [www.thaihealth.or.th/microsite/categories/5/ncds/
2/173/176](http://www.thaihealth.or.th/microsite/categories/5/ncds/2/173/176)

สำนักงานสถิติแห่งชาติ .สำนักสถิติสังคม.การสำรวจกิจกรรมทางกายของประชากร
พ.ศ. 2558 .(2559)

สำนักงานสถิติแห่งชาติ .สำนักสถิติสังคม.การสำรวจพฤติกรรมการบริโภคอาหารของ
ประชากร พ.ศ. 2556.สืบค้นเมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2559 จาก [https://www.m-society.
go.th/article_attach/11487/15800.pdf](https://www.m-society.go.th/article_attach/11487/15800.pdf)

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักสถิติสังคม.การสำรวจพฤติกรรมการสูบบุหรี่และการดื่ม
สุราของประชากร พ.ศ. 2557. สืบค้นเมื่อวันที่ 9 ธันวาคม 2559 จาก [https://www.
m-society.go.th/ewt_news.php?nid=13207](https://www.m-society.go.th/ewt_news.php?nid=13207)

อรุณเกียรติ กาญจนพิบูลวงศ์.รายงานสถานการณ์โรค NCDs ฉบับที่ 2 “Kick off to
The Goals” สำนักงานพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ.

กรมควบคุมโรค
สำนักโรคไม่ติดต่อ

“ชุมชนลดเสี่ยง ลดโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง”